

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจัยในการสร้างละครที่สำคัญที่สุด ก็คือการสื่อสารให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องราว และเหตุการณ์ในแต่ละครได้อย่างถ่องแท้ ซึ่งการสื่อสารระหว่างผู้แสดงและผู้ชมนี้ ผู้สร้างละคร สามารถทำได้หลายทางด้วยกัน ได้แก่ การสนทนาของผู้แสดงตามบทละคร การแสดงอารมณ์ความรู้สึกของผู้แสดงที่สามารถสวมบทบาทเป็นตัวละครในเรื่องได้อย่างสมจริง การใช้บทบรรยาย การแต่งกาย การจัดฉาก การใส่เพลงประกอบ และการใช้เสียงประกอบ เป็นต้น นอกจากนี้สิ่งที่กล่าวมานี้ยังมีวิธีที่จะช่วยสื่อสารให้ผู้ชมเข้าใจการแสดงได้อีกทางหนึ่งเพื่อทำให้ละครเรื่องนั้น ๆ สมจริง และสมบูรณ์มากขึ้นก็คือ อุปกรณ์การแสดง

อุปกรณ์การแสดง เป็นคำนามมาจากคำ 2 คำ คือ คำว่า อุปกรณ์ หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องช่วย เครื่องประกอบ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน : 2525) และคำว่า การแสดง หมายถึง การชี้แจง การอธิบาย ทำให้ปรากฏออกมา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน : 2525) เมื่อนำคำ 2 คำมารวมกันเป็นคำว่า "อุปกรณ์การแสดง" ย่อมหมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ที่จะช่วยในการชี้แจง หรืออธิบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน นายไพฑูรย์ เข้มแข็ง ได้เขียนถึงอุปกรณ์การแสดงว่า

"อุปกรณ์การแสดงเป็นอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการแสดง เพื่อช่วยทำให้เนื้อเรื่องของการแสดงมีความสมจริงมากขึ้น และยังช่วยเสริมบทบาทของตัวละครให้ดำเนินไปตามเนื้อเรื่องเพื่อที่จะสื่ออารมณ์และความหมายไปสู่ผู้ชมการแสดง" (ไพฑูรย์ เข้มแข็ง : 2536)

ดังนั้น อุปรกรณ์การแสดง น่าจะหมายรวมถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่มีความสำคัญต่อ การสื่อความหมายในการแสดงละครที่ผู้แสดงสามารถนำมาใช้ประกอบตามบทที่ตนได้รับ และ เครื่องประกอบฉากที่ผู้แสดงอาจจะต้องนำมาใช้ประกอบการแสดง หรือนำมาตั้งไว้เพื่อบอกฐานะ และส่งเสริมบุคลิกของตัวละคร ทำให้การแสดงละครเรื่องนั้น ๆ สอดคล้องตามฐานะและบทบาท ของตัวละครในเรื่องมากยิ่งขึ้น อุปรกรณ์การแสดงดังกล่าวถ้าเป็นการแสดงละครที่มีเนื้อเรื่อง สามีชุนอย่างนวนิยาย ก็จะได้แก่ โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ พัด เครื่องดนตรี แจกัน ปิ่น ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปรกรณ์ที่ผู้แสดงนำมาใช้ประกอบตามเนื้อเรื่อง และมีระเบียบการใช้ที่ค่อนข้างง่ายเพียงแต่นำมาใช้ตามลักษณะการปฏิบัติเป็นประจักษ์ของสามีชุนทั่วไป แต่ถ้าเป็นการแสดงละครดั้งเดิม ของไทย อันได้แก่ ละครนอก ละครใน ละครตีกดาบร่ำ และละครพันทาง ซึ่งมีเรื่องราวส่วนใหญ่ เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของท้าวพระยา พระมหากษัตริย์ ที่เรียกกันทั่วไปว่า "เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ" นั้น อุปรกรณ์แสดงก็จะได้แก่ เครื่องราชูปโภคหรือเครื่องใช้สำหรับแสดงความเป็น พระมหากษัตริย์ (เทวธิดาธิราช บ.มาลากุล : 2504) อาวุธไทยโบราณ เช่น ทวน กระบี่ หอก ดาบ ธนู ฯลฯ เป็นต้น พาหนะที่ใช้ในการเดินทางสมัยโบราณ เช่น ม้า ราชรถ ราชยาน คาน หามต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น และเครื่องสูงที่ใช้ในกระบวนแห่ อุปรกรณ์เหล่านี้จะถูกกำหนดและวาง ระเบียบแบบแผนในการใช้ที่ค่อนข้างจะแน่นอน ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ถือเป็นแบบแผนหรือจารีตในการใช้อุปรกรณ์การแสดงสำหรับการแสดงละครดั้งเดิมของไทยที่มี เนื้อเรื่องเกี่ยวกับท้าวพระยา พระมหากษัตริย์ไทยที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน

คำว่า "จารีต" ที่นำมาใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มาจากภาษาบาลีว่า จาริตฺต เป็น คำนาม หมายถึง ประเพณีที่ถือสืบต่อกันมานาน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน : 2525) นิยม เขียนควบคู่กับคำว่า ประเพณีว่า "จารีตประเพณี" นายนิพนธ์ สุขสวัสดิ์ ได้ให้ความหมายว่า เป็น ประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครนสังคนฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามก็ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว นอกจากนี้ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึงจารีตประเพณีไว้ว่า "เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศีลธรรมซึ่งคนาน สังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่า ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามประเพณีก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว หมายความว่า ในสังคมแต่ละสังคมนั้นจะกำหนดความประพฤติเพื่อให้คนานสังคนของตนต้องประพฤติ

และปฏิบัติโดยฝ่าฝืน เพราะเชื่อว่าข้อกำหนดที่ประพฤติดังนั้น เป็นสิ่งมีค่าต่อสังคมของตนและมีหน้าที่บางอย่างในการจรรโลงสังคม (เสฐียรโกเศศ : 2505)

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาจารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่อง อีเหนา ด้วยความคิดและเหตุผลพื้นฐานว่า ละครเรื่องอีเหนาเป็นการแสดงละครราชดั้งเดิมของไทยที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยสมมติให้มี 4 วงศ์เทวาและมีตัวละครเอกของเรื่อง ชื่อ อีเหนา เป็นกษัตริย์ที่มีฤทธานูภาพมากานวงศ์เทวानी ดังนั้นการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการแสดงจึงมีระเบียบการที่ใช้ที่เป็นแบบแผนและถูกกำหนดวิธีการมาใช้ไว้ค่อนข้างจะแน่นอน และระเบียบการใช้อุปกรณ์เหล่านี้เป็นการปฏิบัติเลียนแบบการปฏิบัติจริงที่ใช้นาฬิกาซึ่งมีการกำหนดการใช้ตามตำแหน่งและยศศักดิ์ที่แน่นอนจะละเมิดมิได้ ดังนั้นการศึกษาวิธีการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอีเหนา จึงน่าจะว่า "จารีต" มาใช้กับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า รูปแบบการใช้อุปกรณ์การแสดงนี้มีการกำหนดแบบแผนไว้เคร่งครัด มีการปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามแบบแผนของการใช้อุปกรณ์การแสดงตามที่เคยปฏิบัติมาแล้วก็จะถือว่าผิดจารีต และสิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นความเชื่อของกลุ่มนักแสดงนาฏศิลป์ไทยที่ยังคงอยู่จนปัจจุบันนี้

สำหรับ อีเหนาเป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นสำหรับแสดงละคร และใช้เป็นบทศึกษาเฉพาะเรื่องจารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เดิมเป็นพงศาวดารชวา นสมัยเมื่อ พ.ศ. 1800 เรียกว่า "อีเหนา บันหยี กรัต บาดิ" (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : 2507) แต่ชวาเรียกกันเป็นสามัญเคยย่อว่า "บันหยี" นับถือว่าเป็นมหาราชองค์หนึ่งในราชวงศ์ชวาเข้ามาเป็นบทละครไทยในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ด้วยทรงมีพระราชธิดากับเจ้าฟ้าสังวาลย์ ทรงพระนามว่า เจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชธิดาทั้ง 2 พระองค์มีข้าหลวงเป็นหญิงแขกมลายู เชื้อสายพวกเขลยที่ได้นำแต่เมืองปัตตานี พวกข้าหลวงแขกเล่านิทานเรื่องอีเหนาถวายให้ทรงฟัง เจ้าฟ้าทั้ง 2 พระองค์ชอบพระมหุทัยจึงต่างทรงนิพนธ์เรื่องอีเหนาเป็นบทละครขึ้นพระองค์ละเรื่อง เรียกว่า คาหลังเรื่องหนึ่งและอีเหนาอีกเรื่องหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของอีเหนาเช่นเดียวกัน ใช้แสดงละครทั้ง 2 เรื่อง แต่เชื่อว่าคนหา

กันชอบเรื่องอิเหนาเล็กมากกว่าเรื่องดาหลังหรืออิเหนาใหญ่และใช้แสดงมาตลอดรัชกาล ละครผู้หญิงของหลวง หรืออีกนัยหนึ่งคือละครานนี้ เข้าใจว่าจะเป็นที่นิยมอยู่เพียงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเท่านั้น (สมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ : 2507) เพราะหลังจากนั้นอีก 2 รัชกาลก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 คงจะละเลยมิได้ชักเข้ามาให้แสดงได้เหมือนแต่ก่อน เมื่อสมเด็จพระเจ้าเอกทัศมีความประสงค์จะทอดพระเนตรละครต้องหาละครผู้ชายเข้าไปเล่น จากนั้นกลับมาฟื้นฟูสนมัยกรุงธนบุรีและในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นลำดับ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงพระนิพนธ์บทละครานเรื่อง อิเหนาเพื่อใช้สำหรับแสดงละครานโดยเฉพาะ และนับว่าเป็นบทละครที่เหมาะสมแก่การแสดงละครานมากที่สุด กระทั่งวรรณคดีสโมสรได้ตัดสินใจให้เป็นยอดของบทละคราน เมื่อปีมะโรง พ.ศ.2495 (สมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ : 2514) เพราะเป็นหนังสือที่แต่งดีพร้อมในด้านเนื้อเรื่อง คาบพระพันธ์ รวมถึงกระบวนที่จะแสดงประกอบ นอกจากนี้บทละครเรื่องอิเหนายังมีคุณค่าในการที่จะศึกษาประเพณีไทยแต่โบราณ เช่น ประเพณีสมโภชลูกหลวงประสูติใหม่ (อิเหนาเกิด) ประเพณีงานพระเมรุ (เมืองหมันทยา) ประเพณีรับแขกเมือง (ท้าวดาหารรับทูตจรงกา) ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งพระราชนิพนธ์ตามตำราราชประเพณีทุกอย่าง

ดังนั้น แม้ว่าอิเหนาจะเป็นเรื่องชาว ตัวละครานอิเหนาเป็นคนชาว แต่เมื่อนำเรื่องมาแต่งเป็นละครไทยแล้ว ลักษณะของตัวละครก็ได้กลายเป็นลักษณะของคนไทยอย่างสิ้นเชิง ถ้าหากไม่มีการบรรยายไว้ในบทหรือไม่ได้ดูจากชื่อที่ชื่อก็น่าจะไม่ได้เห็นว่ามีเค้าของคนต่างชาติอยู่เลย (อารดา สุมิตร : 2516) ฉะนั้นในการแสดงละครอุปรากรเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามราชประเพณีไทย จึงถูกถ่ายทอดลงในการแสดงไปด้วย อุปรากรการแสดงละครต่าง ๆ นี้จึงต้องมีระเบียบวิธีการใช้การจัดวาง การจัดตั้งที่เป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อมาถือเป็นจารีตในการแสดงละครอย่างหนึ่ง

อนึ่ง ในการเลียนแบบวิธีการใช้อุปรากรการแสดงตามแบบราชสำนักนั้น ในอดีตคงจะได้กระทำกันโดยพลการ กล่าวคือ บรรดาเจ้าของคณะละครต่างก็พยายามสร้างเลียนแบบของจริงให้สวยงามอย่างในราชสำนัก ซึ่งเป็นการไม่สมควร ดังนั้นในรัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯให้มีประกาศว่าด้วยละครผู้หญิง มีข้อความตอนหนึ่งว่า "ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเกิดแต่ชอยกแต่รัศมีกล้ายอดอย่างหนึ่ง

เครื่องแต่งตัวลงยาอย่างหนึ่ง พานทองทึบทองเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่ง เมื่อบาทหลวงวิญญูยกแต่ตราสั่งรูอย่างหนึ่ง" (สมเด็จพระยาচারราชานุภาพ : 2507)

แสดงว่า การแสดงละครเมื่อก่อนมีประกาศนี้ คงจะได้มีการลอกเลียนแบบทั้งการแต่งกายและเครื่องยศของเจ้านายชั้นสูงกันแพร่หลายจนกลายเป็นการสว่างเกินหรือเป็นการทำเทียมเจ้า โดยการลอกเลียนแบบทั้งลักษณะของงาช้าง เครื่องแต่งกาย และใช้วัสดุตามแบบอย่างที่ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงต่าง ๆ มาใช้ในละคร เช่น นำเครื่องลงยาที่ใช้กับผู้มียศชั้นเจ้าฟ้าชั้นนาบ หรือนำพานทอง ทึบทองที่ใช้กับเจ้านายทั้งบวงที่มียศเป็นต่างกรมถึงกรมสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : 2501) มาเป็นแบบในการสร้างอุปกรณ์การแสดงเป็นต้น ซึ่งเป็นการไม่บังควรอย่างยิ่งที่สามัญชนจะทำตัวเทียมเจ้าเช่นนี้ ถือเป็นการผิดจารีตประเพณีเป็นอย่างมาก ฉะนั้นอุปกรณ์การแสดงในระยะหลังการประกาศนี้ คงเลียนแบบเฉพาะเรื่องลักษณะของเครื่องมือ เครื่องใช้ในราชสำนักเท่านั้น มิกล้าจะใช้วัสดุหรือวิธีการทำเลียนแบบของจริงดังที่ได้มีประกาศห้ามใช้สมัยรัชกาลที่ 4 และในส่วนของจารีต การใช้อุปกรณ์ในราชสำนักก็ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับการแสดง โดยยึดลักษณะของจารีต การใช้อุปกรณ์ในราชสำนักเป็นแบบ ซึ่งใช้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นแบบแผนมาจนทุกวันนี้

ดังได้กล่าวแล้วตั้งแต่ตอนต้นว่า อุปกรณ์การแสดงนับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะช่วยสื่อสารให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องราวและเหตุการณ์ในละครได้ง่ายขึ้น ดังนั้นงานการแสดงละครจึงนิยมนำอุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องทำตามเหตุการณ์ในเรื่องละครมาใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะเรื่องละครที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับท้าวพระยา พระมหากษัตริย์ อย่างละครราชของไทย เช่น เรื่อง อีเหนา เป็นต้น ถือว่าอุปกรณ์การแสดงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ประกอบการแสดง ซึ่งต้องมีเกณฑ์และระเบียบในการใช้ที่เป็นจารีตถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมานาน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ มักมีผู้ละเลยไม่สนใจที่จะศึกษาและจดจำไว้ ด้วยกลับเห็นว่าไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก เพราะบทละครได้พรรณาความต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ชมเกิดจินตนาการไปตามเรื่องละครได้อยู่แล้ว และปัจจุบันเมื่อจะแสดงละครประเภทนี้ จะมีครูผู้เฒ่าเป็นผู้กำกับ คอยจัดหาอุปกรณ์การแสดงที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และฝึกซ้อมมาให้อยู่แล้ว ดังนั้นจารีตการใช้อุปกรณ์

การแสดงสำหรับละครประเภทนี้ มักก่อให้เกิดปัญหาในการแสดงกับผู้ไม่รู้จักมากที่ต้องรับหน้าที่เป็น
 ผู้จัดละคร แต่ไม่สามารถใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกต้อง จึงต้องไปสอบถามครู อาจารย์ หรือ
 ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางนาฏศิลป์ไทย ซึ่งนับว่าจะมีจำนวนลดน้อยลงทุกที และท่านผู้รู้เหล่านี้ไม่ได้
 บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้คนรุ่นหลังศึกษาได้ หากใช้วิธีการจดจำรูปแบบและถ่ายทอดกัน
 มาแต่โบราณ กล่าวคือ เคยปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น

ประการสำคัญตั้งแต่สมัยโบราณจนมาถึงปัจจุบันนี้ ครูนาฏศิลป์ที่มีความเชี่ยวชาญและมึ
 ความรู้สูงมักนิยมเก็บความรู้ไว้กับตนเองในรูปของความจำ จึงทำให้ความรู้ด้านศิลปะไม่เป็นที่
 แพร่หลาย เช่น วิชาการแขนงอื่น ๆ เพราะเมื่อผู้มีความรู้มึต้องจากไปตามธรรมชาติ ความรู้
 เหล่านี้ก็จะสาบสูญไปตามตัวผู้เป็นเจ้าของไปด้วย ทั้งยังไม่มีผู้ใดสนใจจะบันทึกไว้เป็นหลักฐาน
 ด้วยเห็นว่าวิชาการร้องรำไม่ควรถูกยกย่องและไม่มีความสำคัญที่จะนำมาเป็นตำราอย่าง
 จริงจัง

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นสมควรอย่างยิ่งที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจารีตการรำ
 อุปกรณ์การแสดง และบันทึกไว้เพื่อค้นคว้า ศึกษาว่าหลักการและวิธีการใช้อุปกรณ์การแสดงละคร
 เรื่อง อิเหนา มีเกณฑ์การรำอย่างไร ซึ่งในการศึกษาจารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องนี้
 จะสามารถอธิบายวิธีการใช้อุปกรณ์การแสดงละครว่าเรื่องอื่น ๆ ได้พร้อม ๆ กัน เนื่องจาก
 เนื้อเรื่องละครที่ำแสดงในละครของไทยส่วนมากมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น
 เดียวกับเรื่องอิเหนา อาทิเช่น รามเกียรติ์ อุรุทูท และสังข์ทอง ฯ เป็นต้น ดังนั้นจารีตการรำ
 อุปกรณ์การแสดงประเภทเดียวกัน ก็จะมีระเบียบวิธีใช้เช่นเดียวกันกับเรื่องอิเหนาด้วย ซึ่งจะได้
 ศึกษาโดยการจำแนกประเภทของอุปกรณ์การแสดง และยึดหลักการใช้อุปกรณ์ประเภทต่าง ๆ ใน
 การแสดงละครเรื่อง อิเหนา ที่จัดแสดงโดยกรมศิลปากรซึ่งเป็นกรมที่มีหน้าที่อย่างหนึ่ง คือ การ
 อนุรักษ์ศิลปะของไทยให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไปสู่อนุชนรุ่นหลัง ดังนั้นจึงอาจนับได้ว่าการจัดการ
 แสดงละครเรื่องอิเหนาของกรมศิลปากรที่มีการใช้อุปกรณ์การแสดงซึ่งพบว่ามีมากมายหลายชนิดนั้น
 ต่างก็มีเกณฑ์และระเบียบวิธีใช้ที่ถือเป็นจารีตการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้สมควรจะได้นำมา
 ศึกษาและวิเคราะห์การใช้อุปกรณ์เหล่านั้น เพื่อประโยชน์ต่อวงการนาฏศิลป์ไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาถึงจารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่อง อีเหนา ของกรมศิลปากรว่ามี
เกณฑ์และมีระเบียบวิธีใช้อย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

งานการศึกษาวิจัยเรื่อง จารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่อง อีเหนา ในวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงจารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่อง อีเหนา บทพระราชนิพนธ์
ในรัชกาลที่ 2 ที่จัดแสดงโดยสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ (กองการสังคีตและวิทยาลัยนาฏศิลป์
กองศิลปศึกษาเดิม) กรมศิลปากรที่ถือปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่ พ.ศ.2508 ซึ่งเป็นปีที่โรงละครแห่งชาติ
เปิดการแสดงครั้งแรก แทนโรงละครศิลปากรที่ไพฑูริย์ เมื่อปี พ.ศ.2503 ถึง พ.ศ.2539 ทั้งนี้
จะได้พิจารณาอุปกรณ์การแสดงที่ใช้เฉพาะกับตัวเอกและตัวรองที่เป็นหลักในการแสดงตอนนั้น ๆ
โดยไม่กล่าวถึงตัวภาค (ตัวประกอบที่ไม่มีส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง เช่น ทหาร ชาวบ้าน
เป็นต้น)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยเอกสารโดยใช้ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความ พจนานุกรม สารานุกรม
จดหมายเหตุ ประกาศนียบัตรต่าง ๆ สมัยรัตนโกสินทร์ ประวัติบุคคลสำคัญ และเอกสารประกอบ
การเรียนการสอนทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม ภาษาไทย และนาฏศิลป์ไทย
2. สังเกตการณ์วิธีใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอีเหนาและเรื่องอื่น ๆ จากการ
แสดงละครของกรมศิลปากรที่จัดแสดงขึ้น ณ โรงละครแห่งชาติ สังคีตศาลา และสถาบันการ
ศึกษาต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่และสาธิตการแสดงให้ประชาชนชม และจากวิทัศน์ของโรงเรียน
นาฏศิลป์ขามเฒ่าที่จัดแสดงการรำเพลงอาวุธทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 9 อสมท. รายการรักษ
รำไทยมาประกอบ

3. การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ ทางด้านนาฏศิลป์ไทย และบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังมีเกณฑ์ต่อไปนี้

- เป็นบุคคลที่เคยมีประสบการณ์ด้านการแสดงและการใช้อาวุธในละครเป็นเวลากว่า 10 ปี
- เป็นบุคคลที่ทำการสอนในเรื่องการใช้อุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้กับลูกศิษย์ เป็นเวลากว่า 10 ปี
- เป็นผู้จัดทำบทละครให้แก่กรมศิลปากรมาเป็นเวลากว่า 10 ปี
- เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ในด้านการกำกับการแสดงและกำกับเวทีให้กับกรมศิลปากร เป็นเวลากว่า 10 ปี
- เป็นผู้จัดอุปกรณ์การแสดงให้แก่กรมศิลปากรในการจัดการแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ และที่อื่น ๆ
- เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านการใช้อาวุธไทยโบราณ โดยเป็นผู้สอนและผู้กำกับการแสดงละครอิงประวัติศาสตร์ด้านอาวุธไทยโบราณ

จากเกณฑ์ดังกล่าว สามารถสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. นายเจलय ศุขะวณิช ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ
2. นางสาว จาเวียง ทุขประดับ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ
3. นางศิริวัฒน์ ดิษยนันท์ ผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์ไทย สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
4. นายปัญญา นิตยสุวรรณ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการละครและดนตรี นักวิชาการละครและดนตรี 8 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
5. นายอุดม อังศุธร อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ
6. นายประเมษฐ์ บุญชะชัย อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ
7. นายสมศักดิ์ ทัดดี อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ

8. นางบงกช โพธิ์ทอง ผู้ชำนาญการพิเศษด้านนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์ 7
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
9. นางอิงอร ศรีสัตยบุศย์ ผู้ชำนาญการพิเศษด้านนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์ 7
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
10. นายธงชัย โพธิ์อารมย์ ผู้ชำนาญการพิเศษด้านนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์ 7
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
11. นางนพรัตน์ หวังในธรรม อาจารย์ 2 ระดับ 6 วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ
12. นางสาว กรรณิการ์ วีโรทัย อาจารย์ 2 ระดับ 6 วิทยาลัยนาฏศิลป์
กรุงเทพ
13. นางสาว เวณิกา บุญนาค อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ
14. นายไพฑูรย์ เข้มแข็ง อาจารย์ 2 ระดับ 6 วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ
15. นายจรัส ดันมีสุข ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรม
ศิลปากร
16. นายสุเทพ แก้วดวงใหญ่ นักวิชาการช่างศิลป์ 5 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร
17. นายทง เมฆะมาน ผู้กำกับการแสดงด้านการใช้อาวุธไทยโบราณ ในละคร
อิงประวัติศาสตร์ทางโทรทัศน์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง จารีตการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนานี้ คาดว่า

1. เป็นแนวทางในการใช้อุปกรณ์การแสดงบนเวทีเรื่องอิเหนาได้อย่างถูกต้อง ในการจัดการแสดงละครราชของไทย
2. เป็นแนวทางแก่ผู้สนใจด้านศิลปะในการค้นคว้าหรือสร้างสรรค์งานด้านนาฏศิลป์ไทย ในโอกาสต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

1. อุปกรณ์การแสดงละคร หมายถึง เครื่องใช้ในการแสดงละครที่ผู้แสดงนำมาใช้ประกอบตามเนื้อเรื่อง หรือตามบทบาทที่ตนได้รับตามเรื่องละคร อุปกรณ์ที่จะกล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นอุปกรณ์การแสดงที่กรมศิลปากรนำมาใช้ประกอบการแสดงละครเรื่อง อิเหนา และจะไม่นับรวมเครื่องตกแต่งฉากหรืออุปกรณ์ประกอบฉากที่มีความหมายเพียงบ่งบอกและแสดงความสำคัญของสถานที่ในฉากตามเรื่องละคร
2. ตอน หมายถึง การแบ่งเนื้อเรื่องละครที่มีขนาดยาวให้สั้นลง โดยนำเหตุการณ์ที่นำเสนอเพียงเหตุการณ์เดียวหรือหลาย ๆ เหตุการณ์มาบรรจุไว้ในการแสดงครั้งหนึ่ง ๆ ส่วนขนาดความยาวของตอนต่อการแสดงแต่ละครั้งอาจทำให้เท่ากันหรือไม่เท่ากันก็ได้ แล้วแต่ความต้องการของผู้จัดและคาบเวลาที่กำหนดขึ้นเพื่อการแสดงครั้งหนึ่ง ๆ
3. ฉาก หมายถึง ภาพแสดงสถานที่ต่าง ๆ ตามเหตุการณ์ในเรื่องละคร สำหรับการรับการแสดงตอนหนึ่ง ๆ อาจมีฉากเดียวหรือหลาย ๆ ฉากก็ได้ และฉากเหล่านั้นจะแสดงสถานที่ซ้ำกันบ้างก็ได้ แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในฉากหรือสถานที่นั้นจะไม่ซ้ำเหตุการณ์เดียวกัน
4. ส่วนต่าง ๆ ของเวทีการแสดง หมายถึง การเรียกตำแหน่งและทิศทางของเวทีการแสดงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ โดยใช้ผู้แสดงเมื่อหันหน้าไปทางผู้ชมเป็นเกณฑ์ในการเรียกตำแหน่งและทิศทางของเวทีการแสดงตามแผนผัง ดังนี้

